

מבוא

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)

בספר זה יש לקט מדברי חז"ל מימי הבית השני (מסביבות המאה הרביעית לפני הספירה) עד למאה השביעית-שמינית לספירה. בתוך החומר שבספר זה כלולים דברי חכמי **המשנה**, לאמור: בתוך ימי הבית השני עד למאה השנייה בערך. חכמי המשנה נקראים בדרך כלל 'תנאים'. רוב יצירתם בשפה העברית ותמצית דבריהם מצויה בספר **המשנה**. מפרשיהם ומרחיביהם של דברי התנאים הם ה'אמוראים', שחיו מן המאה השנייה ועד למאה השישית בערך. חלקם חיו ויצרו בארץ ישראל וחלקם בבבל. ספרות האמוראים נחלקת לשניים: החלק ההלכתי בעיקרו שנמצא ב**תלמוד הבבלי** וב**תלמוד הירושלמי** (חלק מדברים אלה מופיעים **במסכתות הקטנות** שעריכתם הושלמה בתקופה מאוחרת יותר, אך ראשיתם עוד בתקופת המשנה, והם נדפסו כנספח לתלמוד הבבלי). וחלק האגדה שנמצא ב**מדרשי האגדה**. רוב החומר בתלמוד כתוב בשפה מעורבת ארמית ועברית, ואילו רוב החומר האגדי הוא בעברית. ספרות האמוראים כולה נחשבת לספרות בסיסית שאותה קיבלו כל היהודים. הדורות שלאחריהם, שהרבו בכתיבת ספרים מכל הסוגים, היו בעיקר דברי החכמים שכתבו איש איש ממקומו בכל תפוצות הגולה.

ספרות חז"ל קרויה בשם 'תורה שבעל פה' משום שהיא הייתה החלק של התרבות היהודית שאיננו נמצא בתנ"ך, אלא נשמר כדברים שבעל-פה שראשיתם ממתן תורה אבל הם נעשו נושא של לימוד ודיון במשך כל הדורות. יש דברים רבים בתורה שבעל-פה שהם ביאורים לתנ"ך, ויש דברים שהם מסורות עתיקות ('הלכה למשה מסיני'), ותקנות חכמים בכל הדורות. מכיוון שספרות חז"ל היא עצומה בהיקפה, לא יכולנו להביא כאן אלא לקט של הדברים שנלקח מהמשנה, התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי, המסכתות הקטנות, וממדרשי האגדה – בעיקר מדרש רבה ומדרש תנחומא. מקורו של הלקט הזה הוא במידה רבה מדברי האגדה שבתלמוד וכן ממדרשי האגדה השונים. ניסינו לכלול בתוכו דברים שהם דברי פרשנות לתורה, וכן נושאים מרובים שלכל אחד מהם מדור בפני עצמו שעוסקים בחיים היהודים, במעגל החיים האנושי ובבעיותיהם של בני אדם, וכן מספר גדול של סיפורים שמתייחסים הן לסיפורי התנ"ך והן לתולדות החכמים. על מנת שהדברים יהיו קריאים ונגישים פענחנו את ראשי התיבות והקיצורים, ותרגמנו כל ביטוי שמופיע במקורו בארמית. בצדי העמוד דברי הסבר למילים קשות וביטויים לא רגילים, ובראש כל אחד מהקטעים שורות קצרות של דברי מבוא.

הוספנו להנאת המעיניים כמה סוגיות קצרות מן התלמוד עצמו, על מנת לתת לקוראים לפחות טעימה כל שהיא של האופן שבו מנוסח התלמוד, על הדיונים והשאלות המצויות בו.

תוכן עניינים

ט	מבוא
י	תוכן עניינים מורחב
כא	מדריך למשתמש
3	חז"ל על התורה
207	חז"ל על המועדים
239	חז"ל מספרים
283	חז"ל על החיים
355	סוגיות מן התלמוד

מבוא
מדריך למשתמש

חז"ל על התורה בראשית

בראשית
נח
לך לך
וירא
חיי שרה
תולדות
ויצא
וישלח
וישב
מקץ
ויגש
ויחי

שמות

שמות
וארא
בא
בשלח
יתרו
משפטים
תרומה
תצווה
כי תישא
ויקהל
פקודי

ויקרא

ויקרא
צו
שמיני
תזריע
מצורע
אחרי מות
קדושים
אמור
בהר
בחוקותי

ט
כא

4
10
16
22
28
32
36
40
44
48
52
56

60
66
72
76
80
86
90
92
94
98
100

102
104
106
110
112
114
116
118
122
124

במדבר

במדבר
נשא
בהעלותך
שלח
קורח
חוקת
בלק
פינחס
מטות
מסעי

דברים

דברים
ואתחנן
עקב
ראה
שופטים
כי תצא
כי תבוא
ניצבים
וילך
האזינו
וזאת הברכה

חז"ל על המועדים

שבת
ראש השנה
יום הכיפורים
חג הסוכות
חנוכה
פורים
חג הפסח
חג השבועות

חז"ל מספרים

מלכי ישראל
בית המקדש בניין וחורבן
הדרך לתורה
חייהם של חכמים

128
132
136
140
144
148
154
158
162
166

168
172
178
180
184
188
192
194
198
200
202

208
214
216
220
224
226
232
234

240
242
250
256

תוכן עניינים מורחב

264 מופתים ומעשי נסים
274 מידות ומוסר
278 פטירתם של חכמים

חז"ל על החיים

284 אהבת ישראל
286 איש ואישה
290 אמונה וביטחון בה'
292 אמת
294 ארץ ישראל
298 ביאת המשיח
304 בריאות וחולי
308 הורות
310 היריון ולידה
314 חברות
316 חלומות
320 כעס
322 מזל
326 נבואה
328 ענווה וגאווה
330 צער בעלי חיים
332 שיפוטיות
334 שמחה
336 שתיקה ודיבור
340 תורה
344 תורה לימוד התורה
346 תפילה
350 תשובה

סוגיות מן התלמוד

356 איך נקבעו התפילות
363 כיצד מתמנה הרכב בית דין
370 מצוות משפחתיות

חז"ל על התורה בראשית

בראשית

4 האות הראשונה שבתורה

4 העולם מעיד על בוראו

5 מידת הדין ומידת הרחמים

5 הדיון על בריאת האדם

6 בריאת האדם בלשון רבים

7 האדם נברא יחידי

7 בריאת האיש והאישה

8 שמירה על הבריאה

8 חווה והנחש

9 הריגתו של הבל

נח

10 נוח ודורו

11 חומרת הגזל

11 אדם ובהמה

11 נוח ובני דורו

12 השקר והפחת בתיבה

13 הטיפול בבעלי החיים

13 עלה הזית

14 שכרותו של נוח

14 מעשה מגדל בבל

15 דור הפלגה ואהבת חברים

לך לך

16 אברהם והפסלים

17 יציאת אברהם מחרן

18 טיבה של ארץ כנען

18 אברהם ושרה

18 מקרבים את הבריות

18 צדקה ומשפט

19 ירידת אברהם ושרה למצרים

19 הבטחת הזרע

20 ברית מילה – שלמות

20 ניסיונות אברהם

וירא

22 אברהם, המלאכים והכנסת אורחים

23 עיר החטאים סדום

24 צחוק עשה לי

24 כנגד המלעיזים

24 גירוש ישמעאל

25 העקדה – הדרך אל העקדה

27 העקדה – דמעות המלאכים

27 העקדה – האיל הנאחז בסבך

חיי שרה

28 קריית ארבע

29 זקנה

29 שאלה שלא כהוגן

30 שרה ורבקה

31 יצחק מתנחם על פטירת אמו

31 קטורה

31 מות אברהם

תולדות

32 יעקב ועשיו

33 קיום מצוות קודם מתן תורה

33 התנהגותו של עשיו

34 כיבוד האב של עשיו

34 יעקב לפני יצחק

35 עשיו לפני יצחק

ויצא

36 עזיבת הצדיק

36 יעקב בבית אל

37 חמדתו של לבן

37 בכיה של לאה

38 אצילות רוחה של רחל

39 עקרונה של רחל

39 הבן הנוסף

39 גנבת התרפים

וישלח

40 חילותיו של יעקב

41 חששו של יעקב

41 ויאבק איש עמו

42 נשיקת עשיו

42 העולם הזה והעולם הבא

43 מקומות שאין עליהם ערעור בעלות

43 רחל מבכה על בניה

וישב

44 אהבה וקנאה

44 הבור

45 לעבד נמכר יוסף

45 אורו של מלך המשיח

46 הלבנת פנים

46 יוסף בהצלחתו

46 יוסף ואשת פוטיפר

47 מאסר שר המשקים

47 ושר האופים

מקץ

48 פתרון חלום פרעה

49 שבעים לשון

49 יוסף ובנות מצרים

50 האחים לפני יוסף

51 רחמי יוסף מתעוררים

ויגש

52 יהודה ויוסף

54 התגלות יוסף

54 יעקב יורד למצרים

55 משפחת יעקב עוסקת בתורה

55 ומקצה אחיו

ויחי

56 קבורת ארץ ישראל

57 שמע ישראל, ה' אחד

57 הברכות נכללות זו בזו

58 לווייתו של יעקב

59 יוסף חוזר לבור

59 מעלת השלום

שמות

שמות

60 בפה רך

61 ישראל באמונתם

61 וימררו את חייהם

61 בעבודה קשה

62 עצת מרים ונבואתה

62 משה בבית פרעה

63 הרועה הנאמן

64 הסנה איננו אוכל

64 המטה

65 ויוכו שוטרי בני ישראל

וארא

66 אמונתם של האבות

67 אותות ומופתים באדמת בני חם

68 תכסיסי המלחמה

69 דם

69 צפרדע

70 הכרת הטוב

70 אצבע אלוהים

71 ערוב

71 שחין

71 ברד

בא

72 ולכל בני ישראל היה אור

73 שאלת הכלים

73 משכו ידיכם מעבודת כוכבים

74 בכורים ובכורות

74 חפזונו של פרעה

74 תזמון מושלם

75 כשושנה בין החוחים

75 ארונו של יוסף

בשלח

76 היונה והנץ

77 השבטים על הים

77 מעשי ידי טובעים בים

77 שירת העוללים והעוברים

78 שירת מרים

78 טעם המן

78 וחם השמש ונמס

78 היש ה' בקרבנו?

79 האמבטיה הרוותחת

79 ידיו של משה

יתרו

80 מה שמע יתרו?

81 תכונות הדיין

81 לב אחד

81 העליונים והתחתונים

82 יציאת מצרים ומתן תורה

82 אני על הים, אני בסיני

82 הדיברות והלוחות

83 רואים את הקולות

84 נפשי יצאה בדברו

84 אומות העולם וקבלת התורה

משפטים

86 חוקיו ומשפטיו לישראל

87 תשלומי ארבעה וחמישה

87 כל נתיבותיה שלום

88 מרשעים – יצא רשע

תוכן עניינים מפורט

148	חוקת חוקה חקקתי תבוא פרה	126 127	ברכת המאכל וברכת השלום השבתת חיה רעה	109 109	המאכלים האסורים טומאה וטהרה	88 89	הצבי והצאן עין תחת עין – ממון
149	ותכפר על מעשה העגל		במדבר		תזריע		תרומה
149	פרתו של החמדן	128	במדבר	110	מעשי הבורא ומעשי האדם	90	תיקון לעיוות
150	לעיני בני ישראל	129	ישראל במדבר	111	בריתך שחתמת בבשרנו	90	אי זה בית אשר תבנו לי?
151	הרועה בעקבות הצאן	129	סגולה יקרה	111	מי האיש החפץ חיים	91	התחש
151	אוהב שלום	129	דגלי מדבר		מצורע	91	עצי שיטים עומדים
152	פטירת אהרון	130	הדגלים	112	לשונם חרב חדה		תצווה
152	ויראו כל העדה	131	כמו מלאכים	113	טהרת המצורע	92	בחירת אהרן
153	נחש הנחושת		נשא	113	צרעת הבית	93	בגדי השרד
153	נס מעברות נחל ארנון	132	להטיל שלום		אחרי מות	93	אבני החושן
153	עוג מלך הבשן	132	בין איש לאשתו	114	מסירות נפש וקידוש ה'	93	המזבח
	בלק	132	מי סוטה	114	משפטים וחוקים		כי תישא
154	הכלבים והזאב	133	מידה כנגד מידה	115	מעשה ארץ מצרים	94	חטא העגל
155	בלעם ואברהם	133	חוטא או קדוש	115	כשושנה בין החוחים	96	ההשפעה המצרית
155	יודע דעת עליון	134	מי מברך		קדושים	97	תפילתו של משה
	בלעם הולך לקלל	134	גדול השלום	116	כבוד האב ומורא האם		ויקהל
156	את ישראל	135	שובה של השראת השכינה	116	למען הדורות הבאים	98	להתקהל וללמוד
156	מקומות שישראל נופלים		בהעלותך	117	ולפני עור לא תיתן מכשול	99	בצלאל
157	ברכות בלעם	136	מעשה המנורה	117	תוכחה	99	בצלאל ואהליאב
157	מה טובו אוהליך	137	האירו לפני	117	ואהבת לרעך כמוך		פקודי
157	עצת בלעם	137	פסח שני		אמור	100	למנוע חשד
	פינחס	137	המתאווים	118	שור, כבש ועז	101	הקמת המשכן
158	פינחס	138	שבעים זקנים	119	השור – ראש הקרבנות		ויקרא
158	מעלת הנשים	138	אלדד ומידד	119	מי הקדימני ואשלם		ויקרא
159	ויקרב משה את משפטן	139	מרים, אהרן ומשה	119	ממחרת השבת		יבואו טהורים ויתעסקו
160	אלוהי הרוחות לכל בשר		שלח	120	הנפת העומר	102	במעשה טהורים
160	אשר יצא לפניהם	140	בחירת המרגלים	120	שמחת המועדים	103	קרבן העשיר והעני
161	נוצר תאנה יאכל פריה	140	קברי אבות	121	המקלל	103	כוונת הלב
	מטות	141	קפיצת הדרך		בהר	103	"וא־לוהים יבקש את נרדף"
162	שבועה בשם ה'	141	עמלק	122	מצוות השמיטה		צו
163	נדרים	141	טענות המרגלים	122	והחזקת בו	104	כאילו הקרבנתם
163	נקמת ישראל ממדיין	142	בכי	123	וחי אחיך עמך	104	נקי כפיים
164	משה ופינחס	142	ציצית	123	הונאת דברים	105	אש המערכה
164	הריגת בלעם	143	חבל הצלה	123	לשון רכה	105	קרבן התודה
164	הכשרת כלי גויים		קורח		בחוקותי		שמיני
165	טעותם של בני גד ובני ראובן	144	מחלוקת לשם שמים	124	עמלים בתורה	106	משה ואהרן
	מסעי	144	אוי לרשע ואוי לשכנו	124	חוקות שמים וארץ	107	אש זרה
166	מסעי בני ישראל	145	בוקר	125	השכנת השכינה	107	מי קובר את מי
167	יורה חטאים בדרך	145	פי הארץ	125	גשמים בעתם	107	כנס יין יצא סוד
167	חביבה הארץ	146	חכמות נשים בנתה ביתה	125	זכר עשה לנפלאותיו	108	שכרות
		146	מטה אהרון	126			

227	אסתר	208	בן זוג		לכל מקום שתלך –		דברים
228	בגתן ותרש	209	מעלת שמירת השבת	189	המצוות מלוות אותך		דברים
228	המן ואחשוורוש	209	זכור ושמור	190	רחמים וגזרות	168	נאמנים פצעי אוהב
228	הסרת טבעת	210	יוסף מוקיר שבת		למען ייטב לך	169	תוכחה וברכה
229	תפילת אסתר	210	הכנה לשבת וקבלת שבת	190	והארכת ימים	169	אלף פעמים
229	תפילת הילדים	211	תבלין של שבת	191	עמלק	170	לא תכירו פנים
230	מרדכי על הסוס	211	עונג שבת – גשמי ורוחני		כי תבוא	171	דברי שלום
231	מצוות החג	212	שני מלאכים		ביכורים		ואתחנן
	חג הפסח	212	מאור פנים	192	היום הזה	172	לא תעבור את הירדן
232	אור הנר	212	פרה שומרת שבת	193	מעמד הברכות והקללות	173	תחנוני משה
232	ארבעה בנים	213	פרצת הגדר	193		174	לא בכל מחיר
233	בכל דור ודור		ראש השנה		ניצבים	174	זכור ושמור
233	ארבע כוסות	214	כבני מרון	194	אתם ניצבים	175	חלקי ה'
	חג השבועות	214	חק לישראל,	195	אגודה אחת	175	שבח המלאכים
234	נעשה ונשמע	214	משפט לא-להי יעקב	195	שלוש בריתות	176	ואהבת
235	רם ה' – ושפל יראה	215	שלושה ספרים נפתחים	196	אשר ישנו פה	176	קריאת שמע
235	דיבורו של הקדוש ברוך הוא	215	מלכויות, זיכרונות ושופרות	196	ואשר איננו פה	177	יותר מכל הקרבנות
236	משה ומלאכי השרת		יום הכיפורים	197	לא בשמים היא	177	מייחדים שמך
237	משה ורבי עקיבא	216	יום הכיפורים – מאז ולעולם		קרוב אליך הדבר מאוד		עקב
237	שתי הלחם	217	חמשת האיטורים		ילך	178	מצוות שתחת העקב
	חז"ל מספרים	217	הכפרה והטהרה	198	הן קרבו ימיך למות	179	והם מדקדקים על עצמם
	מלכי ישראל	217	וידוי	199	מאה מיתות ולא קנאה אחת	179	ואספת דגנך
240	דרכו של דוד המלך	218	גדולה תשובה		ליתן שכר למביאייהם		ראה
241	מות דוד	218	לא כמידת בשר ודם	200	האינו	180	שני השבילים
241	תפילת חזקיהו	219	החסיד והדג	201	השמים והארץ כמורי דרך	181	נרי ונרך
	בית המקדש בניין וחורבן	220	חג הסוכות	201	כגשם היורד על הדשאים	181	יאבד עולמו מפני השוטים
242	דלתות ניקנור	220	סוכות	201	צידוק הדין	182	עשר בשביל שתתעשר
243	בניין הורדוס	221	ישיבה בסוכה	201	מרידה – מתוך שלוה	182	מתן אדם ירחיב לו
244	קמצא ובר קמצא	221	ארבעת המינים –	202	וזאת הברכה	183	בני ביתך ובני ביתי
245	רבן יוחנן בן זכאי והקיסר	222	ארבעה גוונים בעם	203	ברכת משה		שופטים
246	טיטוס	222	שמחת בית השואבה	203	התורה – ירושה לכל יהודי	184	ניקיון כפיים
247	על אלה אני בוכיה	223	גשמי שנה	203	בקשת מחילה	185	שוחד
248	עקיבא, ניחמתנו	223	שמיני עצרת	204	איש האלוקים	185	צדק צדק תרדוף
249	האריה והקורא המצרי		חנוכה	204	שובי נפשי	186	אני מסכים על דבריהם
	הדרך לתורה	224	נס חנוכה		פטירתו של משה	186	לא תסור
250	הלל הזקן בשלג	225	נר חנוכה		חז"ל	187	שני האסטרולוגים
251	רבי יוחנן וריש לקיש	225	פרסום הנס		על המועדים	187	קול האילן
252	רבי אליעזר בן הורקנוס		פורים		שבת		כי תצא
254	רבי עקיבא	226	מרבית בשמחה	208	השבת – עדות	188	מצווה גוררת מצווה,
		227	כלי המקדש	208	מתנה טובה		עברה גוררת עברה

334	שמחה	309	העדפה אסורה	286	איש ואישה	256	חיייהם של חכמים
334	שמחה של מצווה			287	הכול מן האישה		הזוג מצידן
335	אז ימלא שחוק פינו	310	היריון ולידה	288	זיווגים		רבי שמעון בר יוחאי
	בני עולם הבא	310	שותפות	289	חתונה	257	ובנו במערה
	שתיקה ודיבור	312	העובר ברחם	289	כבוד ואהבה	258	אחר
336	יפה שתיקה	313	חבלי לידה		על כורחך אתה נולד	260	הקללות שהיו ברכות
337	מוות וחיים ביד הלשון		חברות			260	לא בשמים היא
338	לשון נקייה	314	קנה לך חבר	290	אמונה וביטחון בה'	262	הכול לטובה
	תורה	315	אהבת אמת	291	גדולה האמונה	263	רב נחמן בר יצחק ואמו
340	כנגד כולם	315	כבוד חברך		בטחו בה'	263	רבי זירא
340	הכול בה		חלומות	292	אמת		מופתים ומעשי נסים
341	סם חיים וסם המוות	316	האם יש משמעות לחלומות?	292	יסודות העולם	264	רבי פנחס בן יאיר
342	טובה מכל סחורה	317	הטבת חלום	293	חותמו של הקדוש ברוך הוא	265	רבי חנינא בן דוסא
343	שלמות התורה	318	פשר חלומות	293	שקרים	266	מעשה מרכבה
	תורה - לימוד התורה		כעס	293	חנפנים וצבועים	268	בקשת גשמים: חוני המעגל
344	ענווה	320	אדם ניכר בכעסו	294	ארץ ישראל		בקשת גשמים:
344	מי ראוי ללמוד?	320	בעל חימה - רב פשע	294	הזכות על הארץ	269	אבא חלקיה וחנן הנחבא
345	מתלמידי יותר מכולם		מזל	296	חביבות הארץ		בקשת גשמים:
	תפילה	322	מתי נולדת?	296	זכותם של יושבי הארץ	271	נקדימון בן גוריון
346	עבודת התפילה	323	יש מזל לישראל?		ארץ ישראל לעתיד לבא		בקשת גשמים:
346	הכנת וכוונת הלב	325	חיים, בנים ומזון		ביאת המשיח	272	תפילת רבי חייא
347	תפילת שווא		נבואה	298	האמונה בביאת המשיח		מידות ומוסר
348	שומע תפילה	326	השראת השכינה	298	עקבות המשיח	274	רב הונא וכדי היין
349	תפילת הקדוש ברוך הוא	326	נבואות הנצח	299	מזרזי הגאולה		רבי אלעזר בן רבי שמעון
	תשובה	327	מדרגות הנבואה	299	זמן הקץ	274	והמכוער
350	מורה דרך תשובה	327	הנבואה בימינו ולעתיד לבוא	300	מועד הגאולה	275	אישה, תינוק ותינוקת
350	גדולה תשובה		ענווה וגאווה	300	מהלך הגאולה	276	בני העולם הבא
351	ייתמו חטאים, לא חוטאים	328	גבוה ורואה את השפל	301	המשיח	277	הלל לא יקפיד
351	בכל עת יהיו בגדיך לבנים		המשפיל עצמו	302	ימות המשיח		פטירתם של חכמים
352	פתחו לי פתח	329	והמגביה עצמו		בריאות וחולי	278	הרוגי מלכות: רבי עקיבא
353	קונה עולמו בשעה אחת	329	ענווה גדולה מכולן	304	רפואות והתנהגות עם החולה	279	הרוגי מלכות: רבי חנינא בן תרדיון
	סוגיות		צער בעלי חיים	305	גורמי מחלה	280	פטירתו של רבן יוחנן בן זכאי
	מן התלמוד	330	עשב בשדך לבהמתך	305	תורה	281	פטירתו של רבי
356	איך נקבעו התפילות	330	ורחמיו על כל מעשיו	306	זכויות ומחילת עוונות		
363	כיצד מתמנה הרכב בית דין	331	מבחן המנהיגות	306	הרופא		
370	מצוות משפחתיות	332	לדון לכף זכות	307	ביקור חולים		
		333	החושד בכשרים		הורות	284	אהבת ישראל
					אהבת הורים	285	אהבת הבריות
					חינוך	285	עשיית שלום
					גידול ורווחה	285	גדול השלום

מדריך למשתמש

שם הפרק

החטיבה בספר

4

חז"ל על התורה

בראשית

פרשת בראשית, הפרשה הראשונה בתורה, מציגה את סיפור הבריאה ואת האירועים המרכזיים בשחר היווצרותה של האנושות, אולם היא עושה זאת בקיצור רב ובתמציתיות. בספרות חז"ל ניתנים הרקע של האירועים, לצד הסברים והבנת משמעותם.

בפרק שלפנינו – על האותיות ושמות הבורא שבהם נברא העולם; על בריאת האדם – ייחודו של האדם, מדוע נברא יחידי, ועל השיקולים שהועלו בטרם נברא; על פיתויו של הנחש; ועל מניעיו של קין בהרגו את הבל.

האות הראשונה שבתורה

התורה נפתחת במילה בראשית, וזו מתחילה באות ב'. חכמינו מסבירים מדוע אין התורה נפתחת באות א' – האות הראשונה שבאלף-בית. **וְלִמָּה בְּבִיטָה? שֶׁהוּא בְּלִשׁוֹן בְּרִכָּה, וְלֹא בְּאֵלֶיךָ שֶׁהוּא לִשׁוֹן אֲרִיָּה.** אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֵינִי בּוֹרֵא אֶת עוֹלָמִי אֶלָּא בְּבִיטָה, שְׁלֹא יְהוּ כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם אוֹמְרִין: הֵיאֵךְ הָעוֹלָם יְכוּל לַעֲמוּד וְנִבְרָא בְּלִשׁוֹן אֲרִיָּה? אֶלָּא הֵרִינִי בּוֹרֵא אוֹתוֹ בְּבִיטָה, בְּלִשׁוֹן בְּרִכָּה, וְאוּלַי יַעֲמוּד.

(תלמוד – ירושלמי, חגיגה ב, א)

העולם מעיד על בוראו

כיצד התמודד רבי עקיבא עם אדם שביקש הוכחה חותכת לקיומו של בורא שברא את העולם. **מַעֲשֵׂה שָׂבָא מִין וְאָמַר לְרַבִּי עֲקִיבָא: הָעוֹלָם הַזֶּה – מִי בְּרָאוֹ? אָמַר לוֹ: הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אָמַר לוֹ: הֲרֵאִינִי דָּבָר בְּרוּר! אָמַר לוֹ: לְמַחַר תִּבְאֵא אֵלַי. לְמַחַר בָּא אֶצְלוֹ, אָמַר לוֹ: מָה אַתָּה לּוֹבֵשׁ? אָמַר לוֹ: בְּגָד. אָמַר לוֹ: מִי עָשָׂאוֹ? אָמַר לוֹ: הָאוֹרֵג. אָמַר לוֹ: אֵינִי מְאָמִינְךָ, הֲרֵאִינִי דָּבָר בְּרוּר! אָמַר לוֹ: וּמָה אַרְאָה לְךָ? וְאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁהָאוֹרֵג עָשָׂאוֹ? אָמַר לוֹ: וְאַתָּה אֵינְךָ יוֹדֵעַ שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּרָא אֶת עוֹלָמוֹ?**

להרחבה > עוד על משמעות האותיות בבריאת העולם, ראו ספר מחשבה וסוד ע' 150

מבוא לפרק, הכולל הצגת הנושא וסקירת התכנים שיובאו בפרק

ביאור

לִשׁוֹן בְּרִכָּה. מלשון ברכה, שגם היא פותחת בב' אֲרִיָּה. קללה (משורש 'ארו').
הֵיאֵךְ הָעוֹלָם... אֲרִיָּה. כיצד עולם שראשיתו לשון קללה יכול להתקיים.

מקור - לפי סוגה ומיקום מדויק

הפניה לעיון והרחבה בספרים האחרים בסדרה

בראשית

פרשת בראשית, הפרשה הראשונה בתורה, מציגה את סיפור הבריאה ואת האירועים המרכזיים בשחר היווצרותה של האנושות, אולם היא עושה זאת בקיצור רב ובתמציתיות. בספרות חז"ל ניתנים הרקע של האירועים, לצד הסברים והבנת משמעותם.

בפרק שלפנינו – על האותיות ושמות הבורא שבהם נברא העולם; על בריאת האדם – ייחודו של האדם, מדוע נברא יחידי, ועל השיקולים שהועלו בטרם נברא; על פיתויו של הנחש; ועל מניעיו של קין בהרגו את הבל.

האות הראשונה שבתורה

התורה נפתחת במילה בראשית, וזו מתחילה באות ב'. חכמינו מסבירים מדוע אין התורה נפתחת באות א' – האות הראשונה שבאלף-בית.

וְלִמָּה בְּבִי"ת? שְׁהוּא בְּלִשׁוֹן בְּרָכָה, וְלֹא בְּאֵלֶיךָ שְׁהוּא לִשׁוֹן אֲרִיָּה.

אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֵינִי בּוֹרֵא אֶת עוֹלָמִי אֶלָּא בְּבִי"ת, שְׁלֹא יְהוּ כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם אוֹמְרִין: הֵיאֵךְ הָעוֹלָם יְכוּל לְעֲמוּד וְנִבְרָא בְּלִשׁוֹן אֲרִיָּה? אֶלָּא הֵרִינִי בּוֹרֵא אוֹתוֹ בְּבִי"ת, בְּלִשׁוֹן בְּרָכָה, וְאוּלַי יַעֲמוּד.

(תלמוד – ירושלמי, חגיגה ב, א)

העולם מעיד על בוראו

כיצד התמודד רבי עקיבא עם אדם שביקש הוכחה חותכת לקיומו של בורא שברא את העולם.

מַעֲשֵׂה שְׂפָא מִיַּן וְאָמַר לְרַבִּי עֲקִיבָא: הָעוֹלָם הִזָּה – מִי בְּרָאוֹ? אָמַר לוֹ: הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אָמַר לוֹ: הֲרֵאִינִי דָבָר בְּרוּר! אָמַר לוֹ: לְמַחַר תִּבְאֵ אֵלַי.

לְמַחַר בָּא אֶצְלוֹ, אָמַר לוֹ: מָה אַתָּה לּוֹבֵשׁ? אָמַר לוֹ: בְּגָד. אָמַר לוֹ: מִי עֲשָׂאוֹ? אָמַר לוֹ: הָאוֹר. אָמַר לוֹ: אֵינִי מֵאֲמִינְךָ, הֲרֵאִינִי דָבָר בְּרוּר! אָמַר לוֹ: וּמָה אֲרָאָה לְךָ? וְאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ שְׁהָאוֹר עֲשָׂאוֹ? אָמַר לוֹ: וְאַתָּה אֵינְךָ יוֹדֵעַ שְׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּרָא אֶת עוֹלָמוֹ?

להרחבה < עוד על מציאות העולם כהוכחה לקיום הבורא, ראו ספר המחשבה עמ'

.124

החכמה _____ בראשית < חז"ל על התורה

נִפְטָר אוֹתוֹ הַמִּין. אָמְרוּ לוֹ תִלְמִידָיו: מָה הַדָּבָר בְּרוּר?

אָמַר לָהֶם: בְּנִי, כְּשִׁם שֶׁהַבֵּית מוֹדִיעַ עַל הַבְּנָאִי וְהַבְּגָד מוֹדִיעַ עַל הָאוֹרָג וְהַדִּלְתָּ עַל הַנֶּגֶר, כֵּךְ הָעוֹלָם מוֹדִיעַ עַל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁהוּא בְּרָאוֹ.

(מדרש – אוצר המדרשים [אייזנשטיין], תמורה, עמוד 583)

מידת הדין ומידת הרחמים

לא-ל שמות רבים, וכל שם מבטא צורת התגלות מסוימת. שם ה' – שם הויה' – מבטא את מידת החסד והרחמים, ואילו שם א-לוהים מבטא את מידת הדין. חכמינו מסבירים מדוע בבריאת העולם נעשה שימוש בשני השמות.

"אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְּרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם" (בראשית ב, ד).

"ה' אֱלֹהִים' – לְמַלְךְ שֶׁהָיוּ לוֹ כּוֹסוֹת רִיקִים. אָמַר הַמֶּלֶךְ: אִם אֲנִי נוֹתֵן לְתוֹכֵן חֲמִין הֵם מִתְּבַקְּעִין, צוּנְגִן הֵם מִקְרִיסִין. וּמָה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ? עָרַב חֲמִין בְּצוּנְגִן, וְנָתַן בָּהֶם וַעֲמָדוֹ.

כֵּךְ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אִם בּוֹרֵא אֲנִי אֶת הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַרְחָמִים – יְהִי הַחוּטָאִים מְרוּבִים, בְּמִדַּת הַדִּין – הֵיאֵךְ הָעוֹלָם יְכוּל לְעֲמוּד? אֶלָּא הֵרִי אֲנִי בּוֹרֵא אוֹתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין וּבְמִדַּת הַרְחָמִים, וְהִלְאוּי יַעֲמוּד.

(מדרש – בראשית רבה, פרשה יב)

הדין על בריאת האדם

תיאור בריאת האדם בתורה שונה מבריאת שאר היצורים. הבורא מדבר על בריאתו בלשון רבים ("נעשה אדם"), וחכמינו פירשו לשון זו כדיון שנערך – בין הקב"ה לבין עצמו או בינו למלאכי השרת – בשאלה אם אכן ראוי לברוא את האדם.

אָמַר רַבִּי סִימוּן: בְּשַׁעַה שֶׁבָּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבְרֹאוֹת אָדָם הָרֵאשׁוֹן, נַעֲשֵׂוּ מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת כִּיתִים וְחַבּוּרוֹת. מִהֵם אוֹמְרִים: יִבְרָא! מִהֵם אוֹמְרִים: אַל יִבְרָא! זֶהוּ שְׁכַתּוֹב: "חֶסֶד וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ צְדָק וְשְׁלוֹם נִשְׁקָו" (תהלים פה, יא); חֶסֶד אוֹמֵר: יִבְרָא, שְׁהוּא גּוֹמֵל חֶסֶדִים; אֱמֶת אוֹמֵר: אַל יִבְרָא, שְׁכוּלוֹ שְׁקָר. צְדָק אוֹמֵר: יִבְרָא, שְׁעוֹשֵׂה צְדָקוֹת; שְׁלוֹם אוֹמֵר: אַל יִבְרָא, שְׁכוּלוֹ קֶטַט.

להרחבה < עוד על משמעות בריאת האדם בצלם אלוהים, ראו ספר המחשבה עמ' 125-133.

בראשית < חז"ל על התורה

נִפְטָר. הַלֵךְ לוֹ.

הַבֵּית מוֹדִיעַ עַל הַבְּנָאִי. הַבֵּית עֲצָמוּ מַעִיד עַל קִיוְמוֹ שֶׁל בּוֹנֵי שְׁבָנָאוּ.

אֵלֶּה תוֹלְדוֹת... וְשָׁמַיִם. פְּסוּק זֶה חוֹתֵם אֶת מַעֲשֵׂה הַבְּרִיאָה, וְבוּ מוֹזְכְּרִים שְׁנֵי שְׁמוֹתָיו שֶׁל הַבוֹרֵא – הוּיָהּ וְאֶלֹהִים.

לְמַלְךְ. מִשֶׁל לְמַלְךְ. חֲמִין. מִים חֲמִים. מִתְּבַקְּעִין. נִשְׁבְּרִים. מִקְרִיסִין. מִתְּכוּצִים. עָמְדוֹ. נִשְׁאָרוּ בְּשִׁלְמוֹתָם.

יְהִי הַחוּטָאִים מְרוּבִים. לֹא תִהְיֶה לְבִנְיָה־הָאָדָם יִרְאָה מִפְּנֵי הַבוֹרֵא. הֵיאֵךְ הָעוֹלָם... לְעֲמוּד. מִידַת הַדִּין תִּדְקֶדֶק עִם הָאָדָם כַּחוֹט הַשְּׁעָרָה וְהָעוֹלָם לֹא יוֹכֵל לְהִתְקַיֵּם.

כִּיתִים. קְבוּצוֹת, כְּתוּת. חֶסֶד וְאֱמֶת... נִשְׁקָו. הַפְּסוּק בְּתֵהִלִּים מִתְאַר מִפְּגֶשׁ, כְּכִיכּוֹל, בֵּין מִידַת הַחֶסֶד, הָאֱמֶת, הַצְדָק וְהַשְּׁלוֹם. הוּא. הָאָדָם. קֶטַט. קֶטַטָה.

מה עשה הקדוש ברוך הוא? נטל אמת והשליכה לארץ. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבון העולמים! מה את מבזה אלטיכסיה שלך? תעלה אמת מן הארץ! זהו שכתוב: "אמת מארץ התצמח" (תהלים פה, יב).

נטל אמת... לארץ. השליך את מידת האמת, ואם כן נמצאו הרוב תומכים בבריאה. אלטיכסיה. חותם.

נמלך. התייעץ. מה אנוש. מהי חשיבותו?! תפקדנו. תזכור אותו.

בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא לבראות אדם הראשון, נמלך במלאכי השרת. אמר להם: נעשה אדם? אמרו לפניו: רבון העולמים! "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו!" (תהלים ת, ה) אמר להם: אדם זה שאני מבקש לבראות בעולמי חכמתו מרובה משלכם.

מה עשה? כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניו, אמר להם: מה שמותם של אילוי? ולא היו יודעים. וכיון שברא אדם הראשון, כינס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניו, אמר: מה שמותם של אילוי? אמר: לזה נאה לקרותו שור, ולזה נאה לקרותו סוס, ולזה גמל ולזה נשר ולזה אריה, זהו שכתוב: "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה" (בראשית ב, ט).

אמר לו: ואתה מה שמך? אמר: אדם. אמר לו: למה? אמר לו: מפני שנבראתי מן האדמה.

אמר לו: ואני מה שמי? – אדני. אמר לו: ולמה? – שאתה אדון על כל מעשיך.

(מדרש – בראשית רבה [תיאודור-אלבק], פרשה ח; פסיקתא רבתי [איש שלום] פיסקא יד – פרה)

בריאת האדם בלשון רבים

חכמינו עוסקים גם בשאלה מדוע נכתבה בריאת האדם בלשון רבים ("נעשה אדם"), על אף הטעות שעלולה להיגרם מכך.

בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום. כיון שהגיע לפסוק הזה, שנאמר: "ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (בראשית א, כו), אמר לפניו: רבון העולם! מה אתה נותן פתחון פה למינים? אתמהא! אמר לו: כתוב, והוצעה לטעות – יטעה.

מעשה. תיאור מעשה הבריאה. לפני הקב"ה. פתחון פה למינים. לכופרים. שמלשון הפסוק נראה כאילו יש כמה אלים שיצרו יחד את האדם. הוצעה לטעות – יטעה. לפני האדם עומדת האפשרות לבחור בדרך המוטעית, והדבר תלוי בו.

להרחבה > על המשמעות העמוקה שבשמות הנבראים, ראו ספר המחשבה עמ' 8.

אמר לו הקדוש ברוך הוא: משה, האדם הזה שבראתי – לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו? ש'אם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו, והוא אומר: 'מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני, והן אומרים לו: למוד מבוראך, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים, כיון שבא לבראות את האדם – נמלך במלאכי השרת.

(מדרש – בראשית רבה, פרשה ח)

האדם נברא יחיד

בדברי חכמינו כמה הסברים לבריאת אדם אחד, יחיד, שממנו התפתחה האנושות.

לפיכך נברא אדם יחיד, ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הפתוב כאלו אבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הפתוב כאלו קיים עולם מלא.

ומפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחבירו: אבא גדול מאביך. ושלא יהו מינין אומרים: הרבה רשויות בשמים.

ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו.

לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם.

(משנה – סנהדרין ד, ה)

בריאת האיש והאישה

חכמינו מרחיבים את סיפור יצירת האישה, במבט הרואה באיש ובאישה שני חצאים של ישות אחת.

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו. זהו שכתוב: "זכר ונקבה בראם" (בראשית ה, ב).

אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון דיופרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים – גב לכאן וגב לכאן.

להרחבה > עוד על האיש והאישה כשני חצאים של נשמה אחת, ראו ספר המחשבה עמ' 16.

לא גדולים... ממנו. כלומר עתידיים לצאת ממנו גם גדולים וגם קטנים (במראה ובחשיבות). ליטול רשות. לשטר, להתייעץ.

כאלו אבד עולם מלא. שהרי מאדם אחד בלבד יצאו כל בני העולם. מקיים. מציל.

שלא יאמר מאביך. שהרי כולם בני אב אחד.

מינין. כופרים. הרבה רשויות בשמים. אלים רבים, וכל אל ברא אדם אחר. חותם. תבנית.

בשבילי נברא העולם. גורל העולם תלוי בי.

אנדרוגינוס. אדם בעל סימני מין זכריים ונקביים כאחד.

בר. בן. דיופרצופים. דו-פרצופים; שני פרצופים היו לו, משני צדי הראש. נסרו. חתכו. גביים. הפרידו באמצעו, ולאותם שני פרצופים נעשו גם שני גבים (כלומר שני גופים נפרדים).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אָדָם וְחוּהוּ כַּבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה נִבְרָאוּ.

(מדרש – בראשית רבה, פרשה ח; שם, פרשה יד)

שמירה על הבריאה

הקב"ה ברא את העולם לכבוד האדם, אך בזה טמונה גם אחריות גדולה. בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: ראה מעשי במה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי. הן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיטקן אחריך.

(מדרש – קהלת רבה, פרשה ז)

חוזה והנחש

חכמינו מרחיבים בסיפור חטא עץ הדעת, ומסבירים מה היו טיעוניה של הנחש, ומה גרם לחוזה לשכנע את אדם לאכול גם כן.

הלך הנחש ואמר לאשה: אמת שאף אתם מצויים על פרות האילן הזה? אמרה לו: הן, שנאמר: "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתו" (בראשית ג, 3). מתוך דבריה מצא פתח להכנס בו.

אמר לה: אין צווי זה אלא עין רעה, שבשעה שאתם אוכלין ממנו תהיו כאלהים. מה הוא עושה? בורא עולמות ומחריב עולמות – כך אתם יכולין לברוא עולמות ולהחריב עולמות; מה הוא ממית ומחיה – אף אתם יכולין להמית ולהחיות.

הלך הנחש ונגע באילן, צוח ואמר: רשע! אל תגע בי... הלך הנחש ואמר לאשה: הריני נגעתי באילן ולא מתני, אף את געי בו ולא תמותי. הלכה האשה ונגעה באילן, וראתה מלאך המות שבא פגודה, אמרה: אולי עבשו אני מתה, והקדוש ברוך הוא עושה לו אשה אחרת ונותנה לאדם! אלא, הריני גורמת לו שיאכל עמי, אם נמות שנינו נמות, ואם נחיה שנינו נחיה.

ולקחה ואכלה מפרות האילן, ונתנה מפרותיו גם לבעלה שיאכל עמה...

(מדרש – פרקי דרבי אליעזר, פרק יג)

הריגתו של הבל

חכמינו מרחיבים את המסופר במקרא על הרצח הראשון. מדוע הרג קין את הבל, מה הייתה תגובתו של קין לאחר הרצח ומה היה עושו.

"ויאמר קין אל הבל אחיו" (בראשית ד, ח). מָה אָמַר לוֹ? אָמַר קִין לְהַבֵּל: נַחֲלֵק הָעוֹלָם? אָמַר לוֹ: הֵן.

נטל הבל צאנו וקין אדמה לעבוד, והתנו ביניהם שלא יהא לזה על זה כלום. כשנטל הבל את צאנו התחיל לרעות את הצאן, וקין ורדף אחרי מיהר לבקעה ומבקעה להר עד שנתאחוזה זה בזה, ונצח הבל אל קין ונפל תחתיו. וכשראה קין כך התחיל צווח: הבל אחי! אל תעשה בי רעה! ורחם עליו והניחו, ועמד והרגו.

בין שהרגו. אמר: אברח מפני אבי ואמי, שאין מבקשין אותו אלא ממני – שאין אחד בעולם אלא אני והוא. מיד נגלה עליו הקדוש ברוך הוא, אמר לו: מפני אבותיך אתה יכול לברוח, מפני אין אתה יכול לברוח... אי הבל אחיך?

אמר לו: ווי לו שריחם עליך ולא הרגך כשנפלת תחתיו, ואתה עמדת והרגת אותו.

והאידך הרגו? עשה לו פציעות פציעות, חבורות חבורות באבן, בידו וברגליו, שלא היה יודע מהיכן נשמתו יוצאת עד שהגיע לצוארו... אמר לו קין: רבוננו של עולם! לא ידעתי ולא ראיתי הרוג מימי, וכי הייתי יודע שאני מכהו באבן והוא מת? והשיבו מיד: "ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך; פי תעבוד את האדמה לא תוסף תת פחה לך" (שם, יא-יב).

אמר לפניו: ריבוננו של עולם! יש לפניך דלטורין שמלשינין את האדם לפניך? אבי ואמי הרי הן בארץ ואינן יודעין שאני הרגתי, ואתה בשמים מנין אתה יודע? אמר לו: שזטה! כל העולם כולו אני סובל... אמר לו: כל העולם כולו אתה סובל, ועוזני אינך יכול לסבול? "גדול עוני מנשוא" (שם, יג)!

אמר לו: הואיל ועשית תשובה, צא וגלה מן המקום הזה... כשיצא כל מקום שהיה הולך, הייתה הארץ מזדעזעת מתחתיו, והיו חיות ובהמות מזדעזעות ואומרות "מהו זה?" אומרות זו לזו: "קין הרג את הבל אחיו גזר הקדוש ברוך הוא עליו נע ונד תהיה".

(מדרש – תנחומא, פרשת בראשית)

כַּבְּנֵי עֲשָׂרִים. במראה ובהתפתחות.

החזירו. טובב והעביר אותו. הן דעתך. שים לב.

אמת האומנם? אף אתם. כלומר, לא רק לי נאסרו הפירות אלא גם לכם? מתוך דבריה... בו. בלשון תשובתה של חוזה מצא הנחש סדק שבו יוכל להיכנס ולערער את האיסור (היא הוסיפה איסור על נגיעה בעץ אף שזו לא נאסרה, כדלהלן).

עין רעה. צרות עין של הקב"ה, שאינו רוצה שתיעשו דומים לו. יכולין. תהיו יכולים.

צות האילן. שבא פגודה. שמתקרב ועומד מולה. עושה לו. לאדם.

מה אמר לו. שהרי במקרא לא מופיעה שיחה ביניהם. נחלק העולם. נחלק בינינו את העולם.

התנו הסכימו. לא יהא... כלום. שלא תהיינה תלונות הדדיות. קין ורדף... להר. לכל מקום שאליו הלך הבל לרעות את צאנו בא קין וטען שהקרקע שלו.

דלטורין. מלשינים. את. על. סובל. נושא ומחזיק. גדול עוני מנשוא. האם גדול עוני מכדי שתוכל לשאת אותו.

מזדעזעות. נעה ברעדה.

נח

חלקה הראשון של פרשת נוח עוסק בנושא המבול. התורה מספרת על החלטתו של הבורא למחות את כל החיים, ועל הצלתם של בני משפחת נוח הצדיק, ועמם נציגי כל החיות, ששהו בתיבה במשך כל זמן המבול. בחלקה השני של הפרשה מתוארת ההתחלה החדשה של האנושות, התחלה שהיא גם אופטימית ומשמחת, גם מפוכחת יותר, אך גם רצופה כישלונות (של נוח עצמו, ולאחר מכן בניית מגדל בבל ועונשו של אותו דור). בפרשה גם רשימות מפורטות של אומות העולם ותולדותיהם, לצד המשך תיעוד הכרוניקה של משפחת נוח – המגיעה לשיאה עם הופעתו של אברם.

בפרק שלפנינו – ייחודיותו של נוח ויחסיו עם בני דורו, חטאם של בני דור המבול, בניית התיבה, שכרותו של נוח, וטיבם וחטאם של בני דור הפלגה, בוני המגדל בבבל.

נוח ודורו

התורה מספרת שנוח היה איש צדיק תמים "בדורותיו". מה פשר ההדגשה הזאת? בתלמוד מובאת מחלוקת בשאלה זו.

"אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדוֹרוֹתָיו" (בראשית, ט) – אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּדוֹרוֹתָיו, וְלֹא בְּדוֹרוֹת אֲחֵרִים; וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר: בְּדוֹרוֹתָיו, כָּל שָׁכֵן בְּדוֹרוֹת אֲחֵרִים.

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, מִשָּׁל שַׁל רַבִּי יוֹחָנָן לְמָה הִדְבָּר דּוּמָה? לְחֲבִית שַׁל יֵין שְׁהֵיְתָה מוֹנַחַת בְּמִרְתָּף שַׁל חוּמָץ. בְּמִקּוּמָה – רִיחָה נוֹדָף, שַׁלֵּא בְּמִקּוּמָה – אֵין רִיחָה נוֹדָף.

אָמַר רַבִּי אוֹשְׁעִיא: מִשָּׁל שַׁל רִישׁ לְקִישׁ לְמָה הִדְבָּר דּוּמָה? לְצִלוּחִית שַׁל פְּלִיטוֹן שְׁהֵיְתָה מוֹנַחַת בְּמִקּוּם הַטְּנוּפָת. בְּמִקּוּמָה – רִיחָה נוֹדָף, וְכָל שָׁכֵן בְּמִקּוּם הַבוֹסָם!

(תלמוד – בבלי, סנהדרין קח, א)

להרחבה < את סיפור הקשר המרתק בין רבי יוחנן לבין ריש לקיש, תוכלו לקרוא בעמ' 251.

חומרת הגזל

מה היה חטאם החמור כל-כך של דור המבול? לדברי חכמי התלמוד, היה דור המבול פרוץ בעבירות רבות ומגוונות, אך החטא שהטה את הכף לרעתם היה הגזל.

בֹּא וּרְאֵה בְּמָה גָדוֹל כְּזָה שֶׁל חָמֶס, שְׁהָרִי דוֹר הַמְּבוּל עָבְרוּ עַל הַבַּל, וְלֹא נָחַתָּם עֲלֵיהֶם גְּזֵר דִּינָם עַד שֶׁפָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בַּגּוֹל. שְׁנֵאמַר: "כִּי מִלְּאָה הָאָרֶץ חָמֶס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ" (בראשית, ו, ג).

(תלמוד – בבלי, סנהדרין קח, א)

אדם ובהמה

התורה מספרת כי במבול השמיד הבורא את כל היצורים החיים – "מאדם ועד בהמה" – חוץ מאלה שנותרו בתיבה. בדברי חכמינו אפשר למצוא כמה הסברים מדוע הושמדו אף בעלי החיים.

רַבִּי עֲזַרְיָה בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן אָמַר: הַבַּל קִלְקְלוּ מַעֲשֵׂיהֶן בְּדוֹר הַמְּבוּל: הַכְּלָב הָיָה הוֹלֵךְ אַחַר הָאֵב, וְהַתְּרַנְגוּל הָיָה מְהַלֵּךְ אַחַר הַטְּוּס. זֶהוּ שֶׁכְּתוּב "כִּי הִשְׁחִית כָּל בֶּשֶׂר" (בראשית, ו, ג) – "הִשְׁחִית כָּל אָדָם לֹא כְּתוּב, אֲלָא "כִּי הִשְׁחִית כָּל בֶּשֶׂר".

רַבִּי לוּלְיָאֵי בֶן טַבְרִין בְּשֵׁם רַבִּי יֶצְחָק אָמַר: אִף הָאָרֶץ זִינְתָה; הָיָה זוֹרְעִים לָהּ חֵיטִים וְהָיָא מוֹצִיאָה זוּמִין.

"וימת את כל היקום אשר על פני האדמה, מאדם עד בהמה" (שם, ז, כג) – אָם אָדָם חָטָא, בְּהֵמָה מָה חָטָאָה? שָׁנוּ מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה: מִשָּׁל לְאָדָם שֶׁעָשָׂה חוּפָה לְבָנוּ, וְהִתְקִין מִכָּל מִינֵי סְעוּדָה. לְיָמִים מֵת בָּנוּ, עָמַד וּפָזַר אֶת חוּפָתוֹ. אָמַר, כְּלוּם עָשִׂיתִי אֲלָא בְּשִׁבִיל בְּנִי? עָבְשִׁיו שְׁמֵת – חוּפָה לְמָה לִּי? אִף הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר: כְּלוּם בְּרֵאתִי בְּהֵמָה וְחִיָּה אֲלָא בְּשִׁבִיל אָדָם? עָבְשִׁיו שְׁאָדָם חוּטָא – בְּהֵמָה וְחִיָּה לְמָה לִּי?

(מדרש – בראשית רבה, פרשה כח; תלמוד – בבלי, סנהדרין קח, א)

נוח ובני דורו

התורה מספרת כי נוח לבדו היה צדיק בדורו, ועל כן רק הוא ומשפחתו ניצלו. אולם מה היה היחס בין נוח לבני דורו – האם ניסה לדבר על לבם ולשכנעם? האם העריכו אותו או בזו לו והתנגדו אליו? חכמינו מציגים תמונה מפורטת יותר של טיב היחסים האלה.

חָמֶס. גֹּזֵל. הַבַּל. כָּל הָעֵבֵרֹת. פָּשְׁטוּ. שִׁלְחוּ. "כִּי מִלְּאָה... הָאָרֶץ". שְׁדוּקָא. בְּגַלְל חָמֶס, אֵין מִשְׁמִיד אוֹתָם.

בַּר. בֵּן. הַבַּל. כָּל הַיְצוּרִים. קִלְקְלוּ. מַעֲשֵׂיהֶן. הַשְׁחִיתוּ אֶת הַתְּנַהּוּתָם. הוֹלֵךְ. לְהַזְדוּג. כָּל בֶּשֶׂר. כָּל יְצוּר חַי.

אִף הָאָרֶץ זִינְתָה. כְּבִיכּוּל, שֶׁהוּצִיאָה צְמָחִים שֶׁלֹּא זָרְעוּ בָּהּ. זוּמִין. מִיָּן חֵיטִי בַר פְּגוּמוֹת.

וַיָּמַת. הַשְׁמִיד. חוּפָה. סְעוּדַת חַתוּנָה. פָּזַר אֶת חוּפָתוֹ. פִּירְקָא. אֶת הַסְּעוּדָה. כְּלוּם עָשִׂיתִי. הָאֵם לֹא עָשִׂיתִי? עָשִׂיתִי. אֶת הַסְּעוּדָה.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּדוֹרוֹתָיו. לְעוֹמֵת בְּנֵי דוֹרוֹ בְּלִבָּד. לֹא בְּדוֹרוֹת אֲחֵרִים. שֶׁלְעוֹמֵתָם לֹא הָיָה נֹחַשׁ כָּל כָּךְ. כָּל שָׁכֵן. אִם בְּדוֹר חוּטָא כִּלְכֵךְ הָיָה נוֹחַ צְדִיק, כָּל שָׁכֵן שֶׁהָיָה צְדִיק בְּדוֹרוֹת אֲחֵרִים.

מִשָּׁל שַׁל... יוֹחָנָן. מִשָּׁל לְדַבְּרֵי שַׁל רַבִּי יוֹחָנָן. בְּמִקּוּמָה. הַנוֹכַחִי, סְמוּךְ לְחוּמָץ. נוֹדָף. יִכַר הַיֵּטֵב, וּמוֹדַגֵּשׁ עוֹד יוֹתֵר בְּגַלְל הַיִּנְגוּד לְרִיחוֹ הַחֹזֵק שֶׁל הַיֵּין שֶׁהַחֲמִיץ שֶׁבְּסֻמוּךְ. שַׁלֵּא בְּמִקּוּמָה.

בְּמִקּוּם אֲחֵר, לֹא בְּסֻמוּךְ לְחוּמָץ. אֵין רִיחָה נוֹדָף. שָׁכֵן רִיחַ הַיֵּין אֵינוֹ כֹּה חֹזֵק וְיִכַר בְּפִנֵי עֲצָמוֹ.

פְּלִיטוֹן. בּוֹשֶׁם. טְנוּפָת. זוֹהֵמָה. בְּמִקּוּמָה. לְמִרְתָּף הַזוֹהֵמָה שֶׁבְּבִיבָה.

אָמַר רַב הוֹנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסִי: מֵאֵה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה הָיָה מִתְּרֵה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּדוֹר הַמְּבּוּל, שְׁמָא יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה. בִּיּוֹן שְׁלֵא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה אָמַר לוֹ: "עֲשֵׂה לָךְ תַּבַּת עֲצֵי גּוֹפֵר" (בראשית ג, יד).

עָמַד נַח וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה וְנָטַע אֲרָזִים, וְהָיוּ אוֹמְרִין לוֹ: אֲרָזִים אֵלּוּ לָמָּה? אָמַר לָהֶן: הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ לְהַבְיֵא מְבּוּל לְעוֹלָם, וְאָמַר לִי לַעֲשׂוֹת תִּיבָה כַּדִּי שְׂאֵמְלֵט בָּהּ אֲנִי וּבֵיתִי. וְהָיוּ מִשְׁחַקִּין מִמֶּנּוּ וּמְלַעֲגִין בְּדַבְּרָיו.

וְהָיָה מִשְׁקָה אוֹתָן אֲרָזִין וְהָיוּ גְדִילִין, וְהָיוּ אוֹמְרִים לוֹ: מָה אַתָּה עוֹשֶׂה? וּמִשִּׁיב לָהֶן כְּעִנְיַן הַזֶּה, וְהָיוּ מְלַעֲגִין עֲלָיו.

לְסוּף יָמִים – קֶצֶץ וְהָיָה מְנַסֵּן, וְהָיוּ אוֹמְרִים לוֹ: מָה אַתָּה עוֹשֶׂה? וְאוֹמַר לָהֶן כֶּךָ, וְהָיָה מִתְּרֵה בִּהְיוֹן.

בִּיּוֹן שְׁלֵא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה – מִיָּד הִבִּיא עֲלֵיהֶן מְבּוּל.

"בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נַח" (בראשית ג, יג) – אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אִם נִכְנַס נַח לְתִיבָה בְּלִילָה, עֲכָשְׁיוּ יִהְיוּ כָּל דּוֹרוֹ אוֹמְרִים כֶּךָ: "לֹא הֵינּוּ יוֹדְעִים בּוֹ, וְאֵלּוּ הֵינּוּ יוֹדְעִים בּוֹ לֹא הֵינּוּ מְנַחֲיִין אוֹתוֹ לִיכְנֵס!" אֶלָּא "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נַח" – מִי שְׂפוּאֵב לוֹ – שִׂידְדֵר!

...[וְיִסְגּוֹר ה' בַּעֲדוֹ] (שם, טו) – אָמַר רַבִּי לוֹ: לִשְׂר שְׂקִבַּע דְּרוּלְמוּסִיא שְׁלוֹ בְּמַדְיָנָה, וְנָטַל אוֹהֶבּוּ וְחָבְשׁוּ בְּבֵית הָאֶסּוּרִין, נָתַן סַפְרָגוּס שְׁלוֹ עֲלָיו. כֶּךָ – וְיִסְגּוֹר ה' בַּעֲדוֹ, בְּקִשׁוֹ לְהַפּוֹךְ הַתִּיבָה, וְהַקִּיפָה אֲרִיזוֹת שְׁלֵא יַגְעוּ בּוֹ.

(מדרש – תנחומא, פרשת נח; בראשית רבה, פרשה לב)

השקר והפחת בתיבה

התורה מספרת שנוח הציל זכר ונקבה מכל מין של בעלי חיים, כדי שאותו מין יוסיף להתקיים אחרי המבול. חכמינו מרחיבים מעט רעיון זה, ומתארים כיצד לא רק יצורים חיים, אלא גם רעיונות מופשטים יותר (כמו השקר), ניסו להינצל באמצעות תיבתו של נוח.

"שְׁנַיִם שָׁנִים בָּאוּ אֶל נַח" (בראשית ו, ט) – בָּא הַשֶּׁקֶר, רָצָה לְהִיכְנֵס. אָמַר לוֹ נַח: אֵין אַתָּה יָכוֹל אֶלָּא אִם כֵּן תִּישָׂא לָךְ בֵּת זוּג.

פָּגַע בַּפַּחַת. אָמְרָה לוֹ: מֵאִין אַתָּה בָּא? אָמַר לָהּ: מֵאֶצֶל נוֹחַ, שֶׁהִלְכָתִי וְרָצִיתִי לְהִיכְנֵס לְתִיבָה וְלֹא הִנִּיחַ לִי, אֶלָּא אָמַר לִי – אִם יֵשׁ לָךְ בֵּת

מִתְּרֵה. מִזְהִיר. גּוֹפֵר. עֵץ מִמִּשְׁפַּחַת הָאֲרָזִים.

שְׂאֵמְלֵט. שְׂאוּלֵט. לְהִימְלֵט. וּבֵיתִי. וּמִשְׁפַּחְתִּי. מִשְׁחַקִּין. צוֹחֲקִים. מְלַעֲגִין. לוֹעֲגִים.

כְּעִנְיַן הַזֶּה. שִׁכְבַּר הַשִּׁיב לָהֶם מִקּוֹדֵם, עַל הַמְּבּוּל וְהַתִּיבָה.

קֶצֶץ. אֶת הָאֲרָזִים. כֶּךָ. כִּפִּי שֶׁאִמַּר לָהֶם קוֹדֵם.

הִבִּיא. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. בְּשַׁעֲוַת הַיּוֹם, כִּשְׁהַכּוֹל רוֹאִים. יוֹדְעִים בּוֹ. יוֹדְעִים שְׁנוֹח נִכְנַס לְתִיבָה. מְנַחֲיִין. מֵאִפְשָׁרִים.

וְיִסְגּוֹר ה'. אֶת פֶּתַח הַתִּיבָה. בַּעֲדוֹ. שֶׁל נוֹחַ. לִשְׂר. מִשֶּׁל לִשְׂר. שְׂקִבַּע דְּרוּלְמוּסִיא... בְּמַדְיָנָה. שֶׁהַחֲלִיט עַל הָרֶג וּפּוֹרְעֵנוֹת בְּמַדְיָנָה. סַפְרָגוּס. חוֹתֵם. בְּקִשׁוֹ לְהַפּוֹךְ הַתִּיבָה. בְּנֵי דוֹרוֹ שֶׁל נוֹחַ רָצוּ לְהַפּוֹךְ אֶת הַתִּיבָה וּלְפַגּוֹעַ בְּנוֹחַ וּמִשְׁפַּחְתּוֹ. הַקִּיפָה אֲרִיזוֹת. הַקִּיף ה' אֶת הַתִּיבָה בְּאֲרִיזוֹת.

זוּג אַתָּה נִכְנַס. וְאִם תִּרְצִי – תִּהְיֶי בֵּת זוּגִי. אָמְרָה לוֹ: וּמָה אַתָּה נוֹתֵן לִי? אֲנִי מִתְּקֵן עִמָּךְ, שְׁכַל מָה שְׂאֲנִי מְסַגֵּל אֶת לוֹקַחַת. הַתְּקִינוּ בֵּינֵיהֶם שְׁכַל הֵיכָן שֶׁהַשֶּׁקֶר מְכַנֵּס, תִּהְיֶה הַפַּחַת לוֹקַחַת.

וְנִכְנְסוּ שְׁנֵיהֶם לְתִיבָה. בִּיּוֹן שְׂוִיָּצָאוּ, הָיָה הַשֶּׁקֶר הוֹלֵךְ וּמְכַנֵּס וְהַפַּחַת לוֹקַחַת רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן. בָּא הַשֶּׁקֶר, אָמַר לָהּ: הֵיכָן כָּל מָה שְׂפִיגְלָתִי? אָמְרָה לוֹ: וְלֹא כֶּךָ הַתְּקַנְתָּ עִמִּי, שְׁכַל מָה שְׂאֵתָה מְכַנֵּס אֲנִי נוֹטְלָת? וְלֹא הָיָה לוֹ פֶּתַח וְנִחַן פֶּה.

(מדרש – מדרש תהלים, ז)

הטיפול בבעלי החיים

נח ומשפחתו שהו זמן רב בתיבה עם בעלי חיים רבים ומגוונים. חכמינו מרחיבים ומתארים את הטיפול היום-יומי בבעלי החיים, שהיה מנת חלקו של נוח.

וּמָה הָיָה מֵאֲכִילָן? רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמַר: דְּבִילָה הָיָה מֵאֲכִיל כּוֹלֵם, בְּהֵמָה וְאָדָם וְחַיָּה וְעוֹף, כְּמָה שְׁנֵאמַר "וְהָיָה לָךְ וְלָהֶם לְאֹכְלָה" (בראשית ג, כא); וְאֵיזְהוּ דְּבַר שְׂבַנֵּי אָדָם אוֹכְלִין מִמֶּנָּה, וְהַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְהָעוֹף?... זוֹ דְּבִילָה.

וְחֻכְמַיִם אוֹמְרִים: לֹא, אֶלָּא כָּל מִין וּמִין הָיָה אוֹכֵל לְפִי שֶׁהָיָה לְמוֹד: הַגָּמֶל – תָּבָן, וְהַחֲמוֹר – שְׁעוּרִים, הַפִּיל – עֲצֵי גַפְנִים, הַנְּעֻמִית – זְכוּכִית...

דְּבַר אַחַר... יֵשׁ בְּהֵמָה שֶׁהָיָה אוֹכֵל בְּשַׁעַה אַחַת בַּיּוֹם, וַיֵּשׁ בְּשִׁתַּיִם שֶׁל יוֹם, וַיֵּשׁ בְּשִׁלְשֵׁי שֶׁל יוֹם, וַיֵּשׁ בְּקִרְיָאֵת הַגָּבֵר. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ שֶׁעָשָׂה נַח בַּתִּבָּה לֹא טַעַם טַעַם שִׁינָה, לֹא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, שֶׁהָיָה עֶסוּק לְזוֹן אֶת הַנְּפֹשׁוֹת שֶׁהָיוּ עִמּוֹ...

...פַּעַם אַחַת שֶׁהָיָה נַח לְזוֹן אֶת הָאָרֶץ, וְהַפִּישׁוּ הָאָרֶץ וַיִּצָּא צוֹלַע.

(מדרש – תנחומא [בבב], פרשת נח; תנחומא, פרשת נח)

עלה הזית

נוח שלח את היונה לבדוק אם המים כבר יבשו, והיא חזרה עם עלה של זית בפייה, כהוכחה שהאדמה והצמחייה החלו להתגלות. חכמינו מסבירים כי הבחירה של היונה בעלה של זית אינה מקרית.

"וְהָיָה עֲלֶיהָ זֵית טָרֵף בְּפִיהָ" (בראשית ח, יא) – אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אָמְרָה יוֹנָה לְפָנֶי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם! יִהְיוּ מְזוֹנוֹתַי מְרוֹרִים כְּזֵית וּמְסוּרִים בְּיַדְךָ, וְאֵל יִהְיוּ מְתוּקִים כְּדִבְשׁ וּמְסוּרִים בְּיַד בֶּשֶׂר וְדָם.

(תלמוד – בבבלי, סנהדרין קח, ב)

מָה הָיָה מֵאֲכִילָן. נוֹחַ מֵאֲכִיל אֶת בְּעֵלֵי הַחַיִּים שִׁבְתִּיבָה. דְּבִילָה. תַּאנִּים מִיּוֹבְשׁוֹת. מֵאֲכִיל כּוֹלֵם. אֶת כֻּלּוֹ בְּעֵלֵי הַחַיִּים. וְהָיָה לָךְ... לְאֹכְלָה. שֶׁמִּשְׁמַעוֹ שְׁנוֹחַ וּבְעֵלֵי הַחַיִּים אֲכָלוּ מֵאוֹתוֹ דְּבַר.

דְּבַר אַחַר. פִּירוּשׁ אַחַר. בְּשַׁעַה אַחַת. בְּשַׁעַה הָרֵאשׁוֹנָה. בְּשִׁתַּיִם שֶׁל יוֹם. בְּשַׁלְשֵׁי. בְּשַׁעַה הַשְּׁנִייה. בְּקִרְיָאֵת. בְּשַׁעַה הַשְּׁלִישִׁית. הַגָּבֵר. בְּעֵלוֹת הַשַּׁחַר. הַגָּבֵר. הַתְּרַנּוּל. שְׁעָשָׂה. שֶׁשָּׂהָה.

שָׁהָה. הִתְעַכְּבַ. הִכְיִשׁוּ. נִשְׁכּוּ.

טָרֵף. תְּלוּשׁ. מְרוֹרִים. מְרוֹרִים. מְסוּרִים בְּיַדְךָ. תְּלוּיִים בְּךָ וּמִתְקַבְּלִים מִמֶּךָ.

שכרותו של נוח

לאחר היציאה מן התיבה נטע נוח כרם וייצר יין. הוא השתכר לחלוטין מיינו, והגיע למצב מביך לפני בני משפחתו הקרובים. חכמינו אומרים כי אפשר להמחיש את התקדמות ההשפעה ההרסנית של היין על האדם באמצעות דימוי ההתנהגות של ארבעה בעלי חיים שונים; המחשה שלדברי חכמים, השטן עצמו הציג לנוח.

בְּשָׂבָא נַח לִיטַע פְּרָם בָּא שְׁטָן וְעַמַּד לְפָנָיו. אָמַר לוֹ: מָה אַתָּה נוֹטֵעַ? אָמַר לוֹ: פְּרָם. אָמַר לוֹ: מָה טִיבוֹ? – פִּירוֹתָיו מְתוֹקִים בֵּין לְחַיִּים בֵּין יְבִשִׁים, וְעוֹשֵׂין מֵהֶן יַיִן הַמְשַׁמֵּחַ לְבָבוֹת.

אָמַר לוֹ שְׁטָן: בֵּא וְנִשְׁתַּתֵּף שְׁיִנְנוּ בְּכֶרֶם זֶה. אָמַר לוֹ: לְחַיִּי! מָה עֲשֵׂה שְׁטָן? הִבִּיא כֶּבֶשׂ וְהִרְגוּ תַּחַת הַגָּפֶן, אַחַר כֵּךְ הִבִּיא אֲרִי וְהִרְגוּ, וְאַחַר כֵּךְ הִבִּיא חֲזִיר וְהִרְגוּ, וְאַחַר כֵּךְ הִבִּיא קוֹף וְהִרְגוּ תַּחַת הַפְּרָם. וְהִטִּיפוּ דָמָן בְּאוֹתוֹ הַפְּרָם וְהִשְׁקוּהוּ מִדְּמֵיהֶן.

רְמַז לֹ שְׁקוּדִם שִׁישְׁתָּה אָדָם מִן הַיַּיִן הָרִי הוּא תָם כְּכֶבֶשׂ זֶה שְׂאִינָה יוֹדַעַת כְּלוֹם וְכִרְחַל לְפָנָי גּוֹזְזִיהָ נֶאֱלָמָה. שְׁתָּה כְּהוֹגֵן – הָרִי הוּא גְבוּר כְּאֲרִי וְאוֹמֵר אֵין כְּמוֹתוֹ בְּעוֹלָם. בֵּין שְׁתָּה יוֹתֵר מְדַאי – נַעֲשֵׂה פַחְזוֹר, מִתְלַכְלֵךְ בְּמֵי רְגָלִים וּבְדָבָר אַחֵר. נִשְׁתַּתֵּר – נַעֲשֵׂה כְּקוֹף, עוֹמֵד וּמְרַקֵּד וּמִשְׁחָק וּמוֹצִיא לְפָנָי הַכֹּל נִבְלוֹת הַפָּה וְאִינוּ יוֹדַע מָה יַעֲשֵׂה.

וְכָל זֶה אֵירַע לְנַח הַצְּדִיק. מָה נַח הַצְּדִיק שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא פִּירֵשׁ שְׁבָחוֹ כֵּךְ, שְׂאֵר בְּנֵי אָדָם עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה.

(מדרש – תנחומא, פרשת נח)

מעשה מגדל בבל

תיאור מעשיהם של בני דור הפלגה, בוני המגדל בבבל, מובא במקרא בקצרה, ואינו מפורש כל צורכו. חכמינו הרחיבו והסבירו את מניעיהם של בוני המגדל, את טיבו ואופן בניינו, ואת עונשם של בוניו.

אָמַר נְמֻרֹד לְעַמּוֹ: בָּאוּ וְנִבְנֶה לָנוּ עִיר גְּדוֹלָה וְנִשְׁבַּב בְּתוֹכָהּ, פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ פְּרָאשׁוֹנִים, וְנִבְנֶה לָנוּ מִגְדָּל גְּדוֹל בְּתוֹכָהּ – עוֹלָה עַד לְשָׁמַיִם – שְׂאִין כְּחוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶלָּא בְּמִים. וְנִקְנֶה לָנוּ שֵׁם גְּדוֹל בְּאָרֶץ...

רַבִּי פִּנְחָס אוֹמֵר: לֹא הָיוּ שָׁם אֲבָנִים לְבָנוֹת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל, וּמָה הָיוּ עוֹשִׂין? הָיוּ מְלַבְּנִים לְבָנִים וְשׂוֹרְפִים אוֹתָם כִּיּוֹצֵר חֶרֶשׁ, עַד שֶׁבָּנוּ אוֹתוֹ גְּבוּהָ כְּשִׁבְעָה מִלִּין... וְאֵם נֶפֶל אָדָם וּמֵת לֹא הָיוּ שְׂמִים (קקילומטר).

מִה טִיבוֹ. מֵה עֲנִיּוּ? לְחַיִּים. טִרִיִּים. יְבִשִׁים. צִמּוּקִים.

לְחַיִּי. מִילַת הַסְּכֵמָה. וְהִטִּיפוּ דָמָן... מִדְּמֵיהֶן. וּטִפְטֵף דָּמָם וְהִשְׁקָה אֶת הַכְּרֵם.

כִּרְחַל לְפָנָי... נֶאֱלָמָה. כִּמוֹ כִּבְשָׂה הָעוֹמֵדֵת בְּשִׁתְּרִיקָה לְפָנָי גּוֹזְזִי צִמְרָה וְאִינָה מִתְנַגֶּדֶת. כְּהוֹגֵן. כְּרִאוֹ, בְּלֹא הַפְּרָזָה. אוֹמֵר אֵין כְּמוֹתוֹ בְּעוֹלָם. מִדְּמָה בְּלָבוֹ שְׂאִין כְּמוֹהוּ. מִי רְגָלִים. שִׁתָּן. דְּבַר אַחֵר. צוּאָה. לְפָנָי הַכֹּל בִּפְרִיהֶסִיָּה. מָה יַעֲשֵׂה. מֵה לַעֲשׂוֹת.

פִּירֵשׁ שְׁבָחוֹ כֵּךְ. כְּתוּב בְּמִפּוֹרֵשׁ אֶת שְׁבָחוֹ ("צְדִיק תְּמִים..."). שְׂאֵר בְּנֵי אָדָם. שְׂאִינִם צְדִיקִים כֹּל-כֵּךְ, וְדָאי שֶׁעֲלִיהֶם לְהִיזְהַר מִן הַשְּׁכָרוֹת.

פֶּן נִפּוֹץ... כְּרָאשׁוֹנִים. פֶּן נִסְפָּה בְּמִבּוֹל וְנִתְפָּזַר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ כִּמוֹ דוֹר הַמִּבּוֹל. מִגְדָּל גְּדוֹל. גְּבוּהָ, כֵּךְ שֶׁגַם אִם יֵרֵד מִבּוֹל, לֹא יִפְגַּע הַמִּגְדָּל מֵהַמִּים. אֵין כְּחוֹ... בְּמִים. הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִכּוֹל לִפְגּוֹעַ בְּבִנֵי הָאָדָם רַק בְּאִמְצָעוֹת הַמִּים. נִקְנֶה לָנוּ שֵׁם. נִתְפַּרְסֵם מֵאוֹד.

מְלַבְּנִים לְבָנִים. יוֹצִרִים לְבָנִים מִבּוֹץ. כִּיּוֹצֵר חֶרֶשׁ. כִּפִּי שְׁעוּשָׂה הַקֶּדֶר. מִלִּין. מִלִּים; כֹּל מִיל הוּא אֲלִפִּיִּים אִמוֹת (קקילומטר).

לְבָם עָלָיו, וְאֵם נִפְלָה לְבַנָּה הָיוּ יוֹשְׁבֵינָּ וּבּוֹכִין וְאוֹמְרִין: מָתִי תַעֲלֶה אַחֲרַת תַּחֲתֵיךָ?

וְעַבְרַת אֲבָרְהָם בֶּן תֵּרַח וְרָאָה אוֹתָם בּוֹנִים אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל וְקָלַלם בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וּמָאָסוּ אֶת דְּבָרָיו כְּאֶבֶן מוֹשְׁלֶכֶת עַל גִּבֵּי קִרְקַע...

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר: קָרָא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשִׁבְעִים מְלֹאכִים הַסּוֹבְבִים אֶת כְּסֵא מְלָכוּתוֹ, וְאָמַר לָהֶם הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: בָּאוּ וְנִבְלַל אֶת שִׁבְעִים גּוֹיִם וְאֶת שִׁבְעִים לְשׁוֹנוֹת! וּמִנִּין שְׂאֵמֵר לָהֶם? שְׁנַאָמֵר: "הִבָּה נִרְדָּה" (בראשית יא, ו) – "הִבָּה אִרְדָּה" אֵין כְּתוּב כָּאֵן אֶלָּא "הִבָּה נִרְדָּה"...

וְיֵרֵד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשִׁבְעִים מְלֹאכִים הַסּוֹבְבִים אֶת כְּסֵא כְּבוֹדוֹ וְנִבְלַל לְשׁוֹנָם לְשִׁבְעִים גּוֹיִם וְלְשִׁבְעִים לְשׁוֹן... וְהָיוּ רוֹצִין לְדַבֵּר אִישׁ בְּלִשׁוֹן רַעְהוּ וְלֹא הָיוּ מְכִירִין אִישׁ לְשׁוֹן רַעְהוּ. מָה עָשׂוּ? לְקַחוּ אִישׁ חֲרָבוֹ וְנִלְחְמוּ אִלּוּ עִם אִלּוּ לְמִשְׁחִית, וְחָצִי הָעוֹלָם שֵׁם נֶפֶל בְּחָרָב. וּמִשָּׁם הִפְיָצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, שְׁנַאָמֵר "וַיִּפֹּץ ה' אוֹתָם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (שם, ט).

(מדרש – פרקי דרבי אליעזר [היגר], פרק כד)

דור הפלגה ואהבת חברים

בני דור הפלגה ביקשו להילחם באלוקים ולתפוס את מקומו. אם כן, מדוע היה עונשו של דור הפלגה פחות מעונשו של דור המבול, שהושמד כליל?

אוֹתָן שֶׁל דוֹר הַמִּבּוֹל לֹא נִשְׁתַּיְיְרָה מֵהֶן פְּלִיטָה, וְאִלּוּ שֶׁל דוֹר הַפְּלִגָּה נִשְׁתַּיְיְרָה מֵהֶם פְּלִיטָה!?

אֶלָּא דוֹר הַמִּבּוֹל, עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ שְׂטוּפִים בְּגוֹל לְפִיכֵךְ לֹא נִשְׁתַּיְיְרָה מֵהֶן פְּלִיטָה, אֲבָל אִלּוּ – עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ אוֹהֲבִים זֶה אֶת זֶה... לְפִיכֵךְ נִשְׁתַּיְיְרָה מֵהֶן פְּלִיטָה.

(מדרש – בראשית רבה, פרשה לח)

להרחבה < עוד על מעלת השלום והאחדות, ראו עמ' 134, 171, 285.

אֲבָרְהָם בֶּן תֵּרַח. אֲבָרְהָם אֲבִינוּ. מָאָסוּ אֶת דְּבָרָיו. בִּיטְלוּ אֶת דְּבָרָיו וְלֹא הִשְׁגִּיחוּ בֵּהֶם כֹּלל. נִבְלַל. נִעְרַבְבּ. "הִבָּה נִרְדָּה". בְּלִשׁוֹן רַבִּים. וְהִהִמְשֵׁךְ: וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפַתָּם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רַעְהוּ.

הִפְיָצָם. פִּיזָרָם.

אוֹתָן שֶׁל דוֹר הַמִּבּוֹל. בְּנֵי דוֹר הַמִּבּוֹל. לֹא נִשְׁתַּיְיְרָה... פְּלִיטָה. לֹא נוֹתֵר מֵהֶם שְׂרִיד (מִלְבַּד מִשְׁפַּחַת נוֹחַ). וְאִלּוּ שֶׁל... פְּלִיטָה. וְהָרִי חֲטָאֵם חֲמוּר יוֹתֵר, כִּי צִדַּד יִיתַכֵּן הַדְּבַר? שְׂטוּפִים. פְּרוֹצִים וְרִגְלִים. אִלּוּ. בְּנֵי דוֹר הַפְּלִגָּה.